

kóbirek ótkeriw, mádeniy miyras máselelerine itibardı qaratiw ushin ǵalaba xabar qurallarında ilimiy izertlewler nátiyjeleri boyınsha maǵlıwmatlardı turaqlı járiyalap barıw;

-tarawda fundamental hám ámeliy izertlewlerdi shólkemlestiriwde ilim hám innovaciyalıq texnologiyalardıń jetiskenliklerinen ónimli paydalanıw arqalı joybarlaw, restavraciya-tiklew jumisları materiallıq-mádeniy miyras obyektleriniń biybahalıǵın saqlap qalıwǵa háreket etiw;

-ilimpazlar, xalıq ustaları, restavradorlar, ekspertler menen tıǵız birge islesiw, onlaw sheberligindegi ózine tán

usıl, dástúr hám mekteplerdi rawajlandırıwdı, jámiyetlik qadaǵalawdı ámelge asırıwdı qollap-quwatlaw;

-materiallıq mádeniy miyras obyektlerin keńnen úgit-násiyatlaw hám ǵalaba en jaydırıw, tarawǵa mámleketlik-jeke menshik sheriklik mexanizmlerin, innovaciyalıq hám aldınǵı informaciya-texnologiyaların nátiyjeli engiziw, elektron xızmetlerdi rawajlandırıw;

-xalıqaralıq hám sırt el shólkemleri menen birge islesiwdi rawajlandırıw, sonıń ishinde, finans institutlarınıń grantları, kreditleri hám qáwenderlik qayırqomlıqların bul tarawǵa tartıw.

Ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 2001-yil 30-avgustdagi «Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida»gi 269-II son qonuni. <https://lex.uz/docs/-25461>

2. Qaraqalpaqstan Respublikasınıń 2001-jıl 28-dekabrdegi «Mádeniy miyras obyektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw haqqında»ǵı 142/II-sanlı nızamı. <https://joqargiken.es.uz/qr/documents/42/>

3. Buxoro deklaratsiyasi; ziyorat turizmi xalqaro forumi yakunlari. <https://kun.uz/news/2019/02/25/>

4. AQSh elchixonasi Qoraqalpog‘istondagi Xalifa Erejep maqbarasiga yangi hayot bag‘ishladi. <https://uz.usembassy.gov/uz/>

5. Mádeniy miyras obyektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw ilmiy islep shıǵarıw Bas basqarması Qaraqalpaqstan Respublikası boyınsha aymaqlıq mámleketlik inspekciyasınıń 2004-2020-jılardaǵı esabatları.

REZYUME. Ushbu maqolada Vatanimiz tarixiy-madaniy merosi obyektlarini muhofaza qilish, me‘yoriy-huquqiy hujjatlar, O‘zbekistonda xalqaro, ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar haqida so‘z yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлена информация об охране объектов историко-культурного наследия Каракалпакстана, нормативно-правовых документах, о проводимой работе по развитию международного, внутреннего и паломнического туризма в Узбекистане.

SUMMARY. This article describes the protection of Karakalpakstan’s historical and cultural heritage sites, regulatory and legal documents, and the work being done to develop international, domestic, and pilgrimage tourism in Uzbekistan.

ТУРИЗМ ТАРАҰЫНЫҢ БҮГІНГИ КҮНДЕГИ ӘХМИЙЕТИ

Д.Қ.Турениязова – ассистент оқытушы

Инновациялық технологиялар университети

А.К.Аметов – ассистент оқытушы

Әжсинияз атындағы Нөкіс мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: туризм, халқ, жамият, маданият, экономика, функция, ресурс.

Ключевые слова: туризм, население, общество, культура, экономика, функция, ресурс.

Key words: tourism, population, society, culture, economy, function, resource.

Кирисиў. Бүгинги күнде туризмди раўажландырыў әхмийетли ўазыйпалардың бири болып бармақта. Себеби туризм дүнья жәмийетшилигинде халықтың бәнтлигин тәмийинлеўге, экономиканың раўажланыўына имкан жаратып атырған тармақлардың бири. Буған себеп саяхатшылар тек ғана дем алып қоймастан, барған жери ҳаққында жаңа билимлерди асырыў, ол жердиң тарийхы, күнделик турмысы менен халықтың келип шығыўы, дәстүрлерине болған қызығыўшылығы ҳәм олардың сол мәмлекетте қалыўы. Түрли халықлардың мәдений өзгешелиги, бир-бирин тәкирарламасағы дүнья бойлап туризмнің раўажланыўына хызмет етеди [1]. Усының менен бирге, туризм пайдалы тараўдың бири ретинде тек ғана экономиканы, бәлким пүткил жәмийетти жанландырыў ҳәм модернизациялаўдың мәлим бир механизми ретинде ҳәрекет етиўи мүмкин. Мәденият глобалласыўы ҳәм миллетлер аралық татыўлық процесинде түрли халықлардың тарийхый ҳәм материаллық мийрасларын асырап абайлаў, раўажландырыў ҳәм жоқ болып баратырған дәстүрлерди қайта тиклеў мәселелери барған сайын үлкен әхмийетке ийе болмақта. Инсанның билимге

умтылыўы оның ажыралмайтуғын өзгешелиги болып табылады. Туризм бизге басқа халықлардың турмыс тәризи, тарийхы ҳәм мәденияты ҳаққындағы билимлеримиздиң байыўына жәрдемлеседи. Дүньяны өз көзлери менен көриў, үйрениў, еситиў, басқа халықлар мәдениятының айрықшалығын сезиў туризмнің қайта тиклеў функциясының зәрүрли структуралық бөлимлери болып, олар үлкен гуманитар потенциалға ийе. Басқа мәмлекет ямаса регионның турмыс тәризи, үрп-әдетлери менен танысыў инсанның руўхый дүньясын байытады.

Әдебиятлар анализи ҳәм методлар. Туризм термининиң келип шығыўы бойынша бир қатар көзқараслар бар болып, дәслепкилери туризм тарийхы жылнамаларында XVII-XVIII әсирлерде «Саяхатшылар»ға қарата айтылған [2]. «Всеобщем словаре XIX столетия» китабында туристлерге биринши тәрийп 1876-жылда бериледи [3]. «Большая советская энциклопедия»сында, Д.Н.Ушаковтың «Толковый словарь в четырех томах» китабында, М.Б.Биржаковтың «Введение в туризм» китабында «Туризм» термини француз тилинен алынып, «саяхат», «жүриў» мәнисин аңлатады [4]. Туризм терминин

биринши 1832-жылда қолланған В.Жемко тәрәпинен қолланылады [5]. Туризм атамасын хәр мәмлекетте хәр қыйлы түсиниклер берилиўи азлықаралық есап китапларда алжасықларға алып келди хәм термин бойынша бир шешимге келиў керек болды. Туризмге халықаралық шөлкемлер тәрәпинен бир неше мәртебе түсиниклер берилди хәм ең ақырында БМШ ниң статистика бюросы тәрәпинен «Туризм –шахслардың хызмет түри болып, олардың жасап турған мәнзилнен бир жыл мүддеттен аспаған халда бир жерден басқа жерге сапары түсиниледи» [6].

1920-30-жылларда туризмде биринши илимий изертлеўлер пайда болғанынан берли туризм тәрәйилерин бирлестириў зәрүрлиги пайда болды [7]. Туризм ҳаққында билимди биринши системаластырган тарийхшылар соң географ хәм экономистлер [8] болды. Изертлеўшилерден А.Кархарт, А.Леопольд, К.МакМюррей, Д.Джоунслар 1920-30-жылларда саяхат ушын карталар хәм англо-америка хәм европадағы дәстүрий туризм ҳаққында жазады [9]. Америкалы алым Жафар Жафарий: «Туризм – бул адамның турақлы жасаў орнынан тысқары мүтәжликлерин қанаатландыратуғын тараў хәм инсанның да, санааттың да социал-материаллық, экономикалық хәм физикалық орталыққа тәсирин үйрениў» [10], ал Элистер Мэтисон хәм Джеффри Уолл «Туризм - бул адамлардың әдеттеги жумыс орны хәм жасаў жайынан сырттағы жөнелислерге ўақтыншалық көшиўи, олар бул мәнзиллерде болыўлары даўаында әмелге асыратуғын искерлиги хәм олардың мүтәжликлерин қандырыў ушын жаратылған инфрасистемалар» [11] - деп өз пикирлерин билдиреди. Туризмниң әҳмийетине Ю.Ф.Волков тоқтап өтеди. Олар сиясий, тәрбиялық, мәдений, жәмийетлик, биологиялық хәм экономикалық тәрәплерин ашып береді [12]. Биринши Туризм изертлеў институты 1941-жыл Берне қаласында, соң 1950-жыл Мюнхенде, 1952-жыл Франкфурт-на-Майн қаласында ашылады. Халықаралық арнаўлы туристлик шөлкем (бүгинги күнде -дүнья жүзлик Туризм шөлкеми UNWTO) 1947-жыл тийкар салынады [2]. Туризмниң түрли бағдарлары бар болып, бул бойынша бир қатар алымлар өз мийнетлеринде келтирип өтеди.

Талқылаў хәм нәтийжелер. Туризмниң пайдасы илимий жақтан дәлиленген. Қытай алымлары тәрәпинен алып барылған 29 илимий изертлеў даўаында хәр қандай туристлик саяхат стресс дәрежесин кемейтеди, мийнет өнимдарлығын асырады, иммунитет хәм уйқының жақсыланыўы дәлиленген [13]. Соның менен бирге туризм хәр бир тараў ушын да әҳмийетли. Бириншиден экономика ушын әҳмийети: туризм тек саяхат хәм дем алыў ушын емес, мәмлекет экономикасының раўажланыўына да тәсир көрсетеди. Туристлерге хызмет көрсетиў жергиликли халық ушын дәрамаат дереги есапланады. Екиншиден социал-мәдений әҳмийети: туризмди раўажландырыў халыққа социал мәдений хызмет көрсетиў системасын жеделлестириў, тийисли инфрасистеманы модернизация қылыў ушын ресурсларды көбейтиў, турмыс сыпатын асырыўға имканият жаратады. Үшиншиден сиясий әҳмийети: туризм мәмлекеттиң аброй итибарын

жәхән жәмийетшилигинде хәм әпиўайы пуқаралар ортасында асырады. Халықлар ортасында дослық мүнәсебетлерди бекемлейди, мәмлекетлер ортасындағы дипломатияны раўажландырады, мәмлекетлер арасындағы қатнасықларды жеделлестиреди. Туризмниң раўажланыў дәрежеси жәмийеттиң материаллық хәм руўхый саламатлығының өзине тән көринисин көрсетеди [14].

Туризм инсан өмириниң барлық тараўларына тәсир көрсететуғын жүдә көп функцияларды атқарады. Туризмниң социал гуманитар функциясы:

1. Когнитив хәм тәрбиялық: тәбияттағы хәм тәбиғый ҳәдийселер ҳаққында жаңа хәм жетилистирилген билимлерди алыў, басқа аймақ, мәмлекет ямаса халықлардың мәденияты хәм турмыс тәрзи менен танысыў, тәбиятты үйрениў, тарийхты билиў, жаңа тиллерди үйрениў.

2. Жаңа адамлар менен досларша танысыў хәм сәўбетлесиў.

3. Инсанның ден саўлығын тиклеў денениң саламатлығын сақлаў ямаса тиклеў, жумыс ислеў қәбилетин жақсылаў, дөгерек этираптың өзгергенинен қанаатланыў.

4. Тәрбиялық-этираптағы түрлерге мехир пайда етиў.

5. Спорт-физикалық шынығыўларды жақсылаў, физикалық саламаттылықты бекемлеў [15].

Бүгинги заман менен теңдей қәдем тасланып атырған бир дәўирде елимизде хәм туризм бағдарларын раўажландырыў бойынша нызам хәм нызам асты хўжетлері қабыл етилген болып, булар мәмлекетимизде жылдан жылға туризм тараўының раўажланыўына имканият жаратпақта. Қарақалпақстан Республикасы Туризм хәм мәдений мийрас министрлиги тәрәпинен бүгинги күнде Қарақалпақстанның туристлик тараўын кеңейтиў, бул аймаққа келиўши туристлер ағымын көбейтиў бойынша кең көлемли ислер әмелге асырылмақта.

2018-жылы Қарақалпақстанға 43 мың 475 турист келди. Олардың 15 мың 274 и сырт елден келген. Шет елли туристлердиң саны 2017-жылға салыстырғанда 8246 адамға көбейди. 2019-жылы Қарақалпақстан Республикасына 108 мәмлекеттен 21399 пуқара келген болса, 2020-жылы пандемия себепли олардың саны 11,8 есеге (63 мәмлекеттен 1803 турист) азайған [16]. Соңғы жылларда туризм тараўын жетилистириў мақсетинде республикаға келген туристлер ушын хызмет көрсетиўди және де жетилистириў, жаңа қолайлықларды жаратыў ушын көп санлы жайластырыў объектлери дүзилди. 2022-жылдың 1-октябрине шекем Қарақалпақстанда 49 туристлик кәрхана, сондай-ақ 88 жайластырыў орынлары бар болып, солар ишинде 30 мийманхана, 40 мийман күтиў үйлери хәм 18 хостел орын алған. Буннан тысқары 11 микроавтобус, 48 жол таңламас автотранспорт көликлери, 14 квадратцикл, 25 гид-аўдармашылар хызмет етпекте. 2021 жыл даўаында Қарақалпақстанға 284 мың аймақлық хәм 25 мыңға жақын шет елли туристлер келип кеткен. 2022-жылдың 9 айы даўаында 592 мың аймақлық 30,7 мың шет ел

туристлери келген. Қарақалпақстан Республикасы қала хәм районлары айрықша туристлик аймақлар болып, олар қатарына Нөкис қаласы, Шымбай, Елликқала, Төрткүл, Беруний хәм Мойнақ районы киреди [17].

Жуўмақ. Улыўмаластырып айтқанда бүгинги кунде туризм тараўын раўажландырыў, оның кең

ресурсларынан пайдаланыў мәмлекет экономикасының жеделлесиўине имканият жаратыў менен бирге халықтың бәнтлигин тәмийнлеў, инфраструктуралардың жақсыланыўы, мәдений қәдириятларымыздың сақланып қалыныўына да түртки болады.

Әдебиятлар

1. Дурович Г.А. Организация туризма: учебное пособие. -Мн.: «Новое знание», 2005. -С. 640.
 2. Трофимов Е.Н., Мошняга Е.В., Сеселкин А.И., Рассохина Т.В., Саранча М.А., Кружалин В.И., Шабалина Н.В., Гуляев В.Г., Лагуцева Н.Н., Писаревская О.И., Кальней В.А. Основы туризма. –Москва: 2014. -С.8
 3. Theobald W.F. (Ed.) Global Tourism. Burlington: Elsevier Inc., 2005. -P. 10.
 4. Большая советская энциклопедия. в 30-ти т.. 3-е изд. -М.: Совет. энцикл, 1969-1986, Ушаков Д.Н. Толковый словарь в четырех томах. -М.:1935. -С.415; Биржаков М.Б. Введение в туризм. -Москва-Санкт Петербург: 2000. -С.8
 5. Кусков А.С. Основы туризма: учебник. -М.: «КНОРУС» .2008. -С.7
 6. World Tourism Organization. Magazin. 1993. -P. 85
 7. Hall C.M. Rethinking the Social Science of Mobility. Harlow:Pearson Education,2005. –P. 347.
 8. Pernecry N. The Being of Tourism//The Journal of Tourism Peace Research,№1(1), 2010. –P.2.
 9. Основы туризма . –Москва: 2014. -С.47
 10. Jafari J. Editor's Page // Annals of Tourism Research. Special Number. October/December, 1977. –P. 8.
 11. Mathieson A., Wall G. Tourism: Economic, Physical and Social Impacts. London: Longman Group Ltd., 1982
 12. Волков Ю.Ф. Введение в гостиничный и туристический бизнес. Ростов-на-Дону: 2003.
 13. <https://rsport.ria.ru/20230125/turizm-1847090271.html>
 14. Винокуров М.А. Что такое туризм? // <https://cyberleninka.ru/article/n/chto-takoe-turizm/viewer>
 15. <https://rsport.ria.ru/20230125/turizm-1847090271.html>
 16. Бекбулатова Г.А, Жолымбетов Б. Пути и возможности развития туризма в Каракалпақстане. // "Экономика и социум" №12(115). 2023.
 17. Сийпатдинов Ш. Елимиз дурданалары дүнья нәзеринде. / «Қарақалпақстан жаслары», 2022, 8-декабрь.
- РЕЗЮМЕ.** Мақолада туризм индустриясининг ҳозирги ривожланиши, “туризм” атамаси, туризмнинг жаҳон ҳамжамиятидаги ўрни ва жамият ҳаётидаги аҳамияти кўриб чиқилади.
- РЕЗЮМЕ.** В статье рассматривается текущее развитие туристической отрасли, термин "туризм," роль туризма в мировом сообществе и его значение в общественной жизни.
- SUMMARY.** The article examines the current development of the tourism industry, the term "tourism," the role of tourism in the global community, and its significance in social life.